

Jaana Savolainen

YHTEISÖLLISYYDEN MERKITYS
KOULUKIUSAAMISEN
VÄHENTÄMISEKSI OPETTAJAN
NÄKÖKULMASTA

Opinnäytetyö
Kansalaistoiminnan ja nuorisotyön koulutusohjelma

Tammikuu 2014

MAMK

University of Applied Sciences

KUVAILULEHTI

	Opinnäytetyön päivämäärä 29.1.2014	
Tekijä(t) Jaana Savolainen	Koulutusohjelma ja suuntautuminen Kansalaistoiminta ja nuorisotyö	
Nimeke Yhteisöllisyyden merkitys koulukiusaamisen vähentämiseksi opettajan näkökulmasta		
Tiivistelmä Tässä opinnäytetyössäni etsin vastausta onko yhteisöllisellä kasvatuksella merkitystä koulukiusaamisen vähentämiseksi peruskoulun 1.-6. luokilla. Tutkimuksessani haastattelin kuutta peruskoulun luokanopettajaa yhteisöllisyydestä ja siihen sitoutumisesta sekä hyvistä keinoista ehkäistä ja selvittää koulukiusaamista. Näin sain tähän työhön opettajien näkökulman ja heidän äänensä kuuluviin. Kiinnostukseni aiheeseen heräsi työskennellessäni peruskouluissa ja lukiossa yhteensä 13 vuotta, jolloin näin erilaista koulukiusaamista ja kuinka siihen puuttuminen riittävän tehokkaasti oli aika ajoin vaikeaa. Suomessa ja Skandinaviassa koulukiusaamista on tutkittu systemaattisesti vuodesta 1970 lähtien. Christina Salmivalli on tutkinut Suomessa koulukiusaamista ryhmäilmiönä ja kehittänyt työryhmänsä kanssa suomalaisiin peruskouluihin KiVa -koulu ohjelman. Sen tarkoitus on toimia opettajille työkaluna ja apuna koulukiusaamisen vähentämiseksi ja kiusaamistapausten selvittämisessä. Siinä yhteisöllisyys ja ryhmän paine toimivat totuuden esiintuojina, jolloin kiusaajan tai kiusaajien sana punnitaan ryhmässä samoin kuin kiusatun. Ohjelmassa olevat harjoitteet tuovat lapsille tietoa ”mitä kiusaaminen on ja miltä se tuntuu”, jonka on katsottu toimivan kiusaamista vähentävänä tekijänä opettajien haastattelujen perusteella. Tämän haastattelututkimuksen perusteella järjestelmällisellä ja johdonmukaisella yhteisöllisellä kasvatuksella on koulukiusaamista vähentävä vaikutus. KiVa -koulua ei koettu kokonaan aukottomaksi, mutta se koettiin hyvänä tukena soveltaen aina kuhunkin kiusaamistilanteeseen. Kouluilla on myös omia kiusaamisen vastaisia hyviä käytäntöjä, jotka tulivat haastatteluissa esille. Opettajien ja koulun koko henkilökunnan yhteen hiileen puhaltaminen koettiin erittäin tärkeäksi asiaksi oppilaiden kasvatuksessa. Kodin ja koulun välisen yhteistyön nähtiin olevan tärkein osa lapsen kasvattamista vastuulliseksi ja toiset huomioon ottavaksi.		
Asiasanat (avainsanat) Yhteisöllisyys, kasvatus, koulukiusaaminen, KiVa -koulu		
Sivumäärä 31 + 1	Kieli Suomi	URN
Huomautus (huomautukset liitteistä) Teemahaastattelun runko		
Ohjaavan opettajan nimi Helena Timonen	Opinnäytetyön toimeksiantaja	

DESCRIPTION

		Date of the bachelor's thesis 29 January 2014
Author(s) Jaana Savolainen	Degree programme and option Civic Activities and Youth Work	
Name of the bachelor's thesis The importance of collectivity as a tool to reduce bullying at schools from teacher's point of view		
Abstract In this thesis I look for an answer to the question whether collective upbringing counts when aiming at reducing bullying in grades 1 - 6 in comprehensive schools. I interviewed six class teachers about community spirit and commitment to it as well as about the good means of preventing and resolving bullying issues. This way I brought out the voice and the viewpoints from the teachers. I became interested in the subject when working in comprehensive schools and in upper secondary schools for 13 years during which time I saw bullying in different forms and how the difficulty of intervening in it efficiently enough was hard from time to time. In Finland and in Scandinavia there has been systematic research on bullying since the 1970's. Christina Salmivalli has studied bullying in Finland as a group phenomenon and developed with her team a KiVa -school programme in Finnish comprehensive schools. It aims at being a tool and a good help for teachers when reducing bullying and resolving the various cases. Community spirit and group pressure force out the truth and the viewpoints of both parties involved are weighed in a group. The practices in the programme give the children information on "what bullying means and how it feels", which has been seen as a reducing factor when considering the teachers' interviews. On grounds of this interview study a systematic and logical community based upbringing has a reducing effect on bullying. The KiVa -school was not seen as entirely watertight but it offered a good support when applied to the case in question. The interviews revealed that schools also have good practical methods of their own against bullying. A very important matter in pupils' upbringing was seen to be the pulling together of the teachers and the whole school personnel. The co-operation between school and home was considered to be the most important part of a child's upbringing when becoming a responsible and considerate person.		
Subject headings, (keywords) collectivity, upbringing, bullying, KiVa -school		
Pages 31 + 1	Language Finnish	URN
Remarks, notes on appendices Theme interview		
Tutor Helena Timonen	Bachelor's thesis assigned by	

SISÄLTÖ

JOHDANTO.....	1
1 TEOREETTINEN VIITEKEHYS	2
1.1 Kirjallisuutta ja aikaisempia tutkimuksia aiheesta	2
1.2 Mitä kiusaaminen on	3
1.3 Kiusaamisen ilmenemismuodot	5
1.4 Mistä kiusaaminen johtuu	6
1.5 Kiusaaminen ryhmäilmionä ja yhteisön ongelmana	7
1.6 Yhteisöllisyyden merkitys koulukiusaamisen vähentämiseen haastattelujen perusteella	9
1.7 Kiusaajan ja kiusatun asema toisiinsa nähden	10
1.7.1 Kiusaajan ja kiusatun profiilista	10
1.8 Kiusaamisen vaikutukset kiusattuun	12
2 TUTKIMUKSEN TEKEMINEN.....	13
2.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tavoitteet	13
2.2 Tutkimuskysymys	15
2.3 Tutkimuksen keskeiset käsitteet.....	16
2.4 Haastattelu tutkimusmenetelmänä	17
2.5 Aineiston keruu, kuuntelu ja litterointi	18
3 TUKIMUKSEN MERKITYS JA LUOTETTAVUUDEN POHDINTA	19
3.1 Tutkimuksen merkitys.....	19
3.2 Luotettavuuden pohdinta.....	19
4 TUTKIMUKSEN TULOKSET JA ANALYYSI	20
4.1 Yhteisöllisyyttä lisäävät toimet koululuokassa sekä kodin ja koulun yhteistyön merkitys koulukiusaamisen vähentämisessä	20
4.2 Yhteisöllisten toimien vaikutus oppilaisiin opettajan näkökulmasta	23
4.3 Opettajan resurssit yhteisöllisen kasvatuksen toteuttamiseen.....	24
4.4 Kiusaamisen paljastumisen ongelma	25
4.5 Opettajan ja rehtorin keinot koulukiusaamisen ennaltaehkäisyssä ja siihen puuttumisessa	26
4.6 Johtopäätöksiä tuloksista.....	27
5 POHDINTA	28

JOHDANTO

Opinnäytetyössäni tutkin yhteisöllisyyden ja yhteisöllisen kasvatuksen merkitystä suomalaisessa peruskoulussa 1. – 6. luokkalaisten oppilaiden koulukiusaamisen vähentämiseksi opettajien näkökulmasta.

Lähtökohtana opinnäytetyön tekemiselle pidän omaa kiinnostusta aihetta kohtaan. Työskenneltyäni yhteensä 13 vuotta eri peruskouluissa ja lukiossa havaitsin usein oppilaiden välistä kiusaamista ja kuinka sitä joskus oli vaikeaa nähdä sekä puuttua siihen riittävän tehokkaasti. Asia on aina ajankohtainen, koska eriasteista kiusaamista tapahtuu vähentämisyrityksistä huolimatta kouluissa koko ajan. Asiasta keskustellaan ja kiusaamisen vähentämiseksi tehdään koko ajan työtä kouluissa (Salmivalli 2010, 144 - 156). Kiusatuksi joutumisen seuraukset ovat riski lapsen tai nuoren terveille ja tasapainoiselle kehitykselle. 10 vuotta mielenterveysalalla työskennelleenä olen usein kohdannut nuoria ja aikuisia, jotka kertovat traumaattisista kiusaamiskokemuksistaan ja sen kielteisistä vaikutuksista heidän koko elämään.

Koulukiusaamista on alettu tutkia systemaattisesti Suomessa ja Skandinaviassa 1970 luvulla (Hamarus 2006, 47). Aihetta on tutkittu kiusatun, kiusaajan ja vanhempien näkökulmasta, terveydenhoidon, luokkayhteisön sekä oppilashuoltoryhmän näkökulmasta. Tämä opinnäytetyö on tehty opettajien näkökulmasta.

Opetusministeriön ja Turun yliopiston välinen sopimus kehittää koulukiusaamisen vastainen toimenpideohjelma Suomen peruskoulujen käyttöön on ainoa laajaan käyttöön kehitetty ja tarkoitettu kiusaamisen vastainen ohjelma ja väline perusopetuksen opettajille. Sopimus solmittiin vuonna 2006 ja ohjelma sai nimekseen KiVa -koulu ohjelma ja sen kehittäjät ilahtuivat hankkeen saamasta suuresta suosiosta. Hanke sai alkunsa vuonna 2003 ja vuonna 2010 oli jo yli 2 200 koulua rekisteröitynyt ohjelman käyttäjiksi ja sen piiriin kuuluu satoja tuhansia lapsia ja nuoria (Salmivalli 2010).

Tutkimus on kvalitatiivinen eli laadullinen. Aineistonkeruumenetelmä on teemahaastattelu ja haastattelut olivat yksilöhaastatteluja. Haastatteluihin osallistui kuusi peruskoulun luokanopettajaa.

1 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

1.1 Kirjallisuutta ja aikaisempia tutkimuksia aiheesta

Hamarus (2006) on tutkinut kiusaamista ilmiönä. Oppilasyhteisön epäviralliset normit ja niiden noudattaminen on tärkeää ja on edellytys hyväksytyksi tulemisesta ryhmässä. Epävirallisten normien rikkomisesta seuraa rangaistuksena yhteisöstä eristäminen tai se voi olla syy kiusaamiselle. Epävirallisilla normeilla on yhteisöissä vahva asema ja jopa huhukin niiden rikkomisesta voi aiheuttaa rikkojaa kohtaan halveksuntaa. Vaikka kiusaaminen ilmiönä on vanha, sitä on tutkittu systemaattisesti vasta 1970 -luvun alusta erityisesti Skandinavian maissa. 1980 ja -90 luvuilla kiusaamisen tutkimusta on tehty myös Kanadassa, USA:ssa, Australiassa, Alankomaissa, Irlannissa, Iso-Britanniassa, Japanissa ja Uudessa Seelannissa sekä useissa Euroopan maissa. Kiusaamisen määritelmät ovat vaihdelleet hyvin laajoista määritelmistä kapea-alaiseen käyttäytymisen määrittelyyn. Myös eri maiden välillä määritelmät ovat vaihdelleet. (Hamarus 2006, 47, 124 - 127).

Herkama (2012) on keskittynyt tutkimuksessaan tarkastelemaan koulukiusaamista loukkaavien vuorovaikutusprosessien kautta oppilaiden vertaissuhteissa. Tutkimus on tehty yläkouluoppilaiden näkökulmasta ja hän kiinnittää huomion erityisesti loukkaavissa vuorovaikutusprosesseissa loukkaavaan viestintään ja siihen vastaamiseen sekä koulukiusaamisen tunnistamisen haasteisiin. Loukkaavassa viestinnässä on otettu huomioon sanallinen ja sanaton viestintä. Tyypillisin tutkimuksessa esille tullut sanallisen loukkaavan viestinnän muoto oli nimittely ja muita tapoja olivat uhkailu, käskeminen, kiristäminen ja sanallinen sukupuolinen häirintä. Tyypillisimpiä sanattoman loukkaavan viestinnän muotoja olivat erilaiset fyysiset väkivallan muodot, nauraminen, loukkaavat eleet ja ilmeet sekä tilankäyttö. Kiusaamiseen liittyi myös kiusaamisen kohteeksi joutuneen läheisten vuorovaikutussuhteiden manipulointia, hänelle valehdeltiin ja hänen luottamuksensa petettiin. Tutkimuksen tulokset tukevat ajatusta, että loukkaavat vuorovaikutusprosessit voivat aiheuttaa vertaisryhmään kielteisesti sävyttyneitä vuorovaikutussuhteita kuten vihollissuhteita ja alistavia suhteita, jolloin nämä suhteet työntävät kiusatuksi joutunutta oppilasta vertaisryhmän ytimestä pois-päin (Herkama 2012, 11 – 13, 185 – 188).

Salmivalli (1998) on tutkinut koulukiusaamista ryhmäilmionä sekä kiusaamisen ryhmämekanismeja koululuokassa. Luokassa kiusaaja toimii mallina epävarmoille ja riippuvaisille oppilaille ja saavat heidät siten herkästi mukaan kiusaamiseen. Tässä niin sanottu sosiaalinen tartunta tai mallioppiminen on voimakasta ja epävarmoille oppilaille muodostuu positiivinen käsitys kiusaajasta jos hänet nähdään pelottomana ja vahvana. Kiusaamistilanteiden päättyessä kiusaajan ”voittoon”, tilannetta sivusta seuraavien oppilaiden aggressiivisen käyttäytymisen estot saattavat heikentyä, jolloin seurauksena voi olla useamman oppilaan osallistuminen kiusaamiseen. Tällöin kiusaamisen syyllisyys myös jakautuu monen oppilaan kesken ja yksilöön kohdistuva vastuuntunto vähenee jopa niin paljon, että syyllisyyttä tapahtuneesta ei koeta lainkaan. Ajan myötä ryhmän käsitys kiusattavasta oppilaasta muuttuvat siten, että uhri aletaan nähdä arvottomampana henkilönä ja kiusaajat kokevat hänen jopa ansaitsevan huono kohtelu (Salmivalli 1998, 80,81).

Salmivalli (2003,2010) on kehittänyt työryhmänsä kanssa toimintamallin, jonka nimeksi tuli KiVa -koulu ohjelma. Se on tarkoitettu työkaluksi peruskoulujen opettajille ennaltaehkäistä ja puuttua koulukiusaamiseen. Toimintamallissa yhteisöllisyys nousee vahvasti esille. KiVa -koulu ohjelmassa on toimintaohjeet luokkatason- ja yksilötason työskentelylle sekä mitä vanhemmat voivat tehdä keskenään ja mitä koulun kanssa kiusaamisen ennaltaehkäisyssä ja siihen puuttumisessa (Salmivalli 2010, 67 -96).

1.2 Mitä kiusaaminen on

Herkaman (2012) mukaan aikaisemmissa tutkimuksissa koulukiusaamisen määritelmät eroavat toisistaan riippuen mitä asioita ja kiusaamisen ominaispiirteitä on painotettu. Kiusaaminen edellyttää ryhmässä voimasuhteiden epätasapainoa, joka voi olla seurausta monesta eri tekijästä, kuten fyysinen kokoero kiusaajan ja kiusatun välillä tai kiusattu voi olla henkisesti heikompi kiusaajiin nähden. Selän takana puhuminen ja ryhmästä eristäminen voivat saada kiusatussa aikaan tunteen epätasaisesta vallan jakautumisesta. Tällöin hän ei välttämättä edes tiedä täsmällisesti kuka on kiusaamisen takana. Tämän kaltaisessa epätasaisessa vallan jakautumisessa kiusattu joutuu alistettuun asemaan eikä pysty yksin puolustamaan itseään voimakkaampia kiusaajiaan vastaan (Herkama 2012, 20 - 22).

Käsitteenä kiusaaminen on periaatteessa kaikkea sitä minkä kiusattu kokee kiusaamiseksi. Kiusaamiselle on kuitenkin luotu omat kriteerit ja siten voidaan erottaa *kiusoittelu* säännöllisestä ja systemaattisesta *kiusaamisesta*. Salmivalli (2010) määrittelee koulukiusaamista seuraavasti. Se on oppilaan joutumista yhden tai useamman oppilaan sanallisen, henkisen tai fyysisen kiusaamisen kohteeksi toistuvasti tai hänet suljetaan pois muusta luokka- ja kaveri yhteisöstä. Se on samaan henkilöön toistuvasti kohdistuvaa minkä tahansa harmin, haitan tai pahan mielen systemaattista ja tarkoituksellista aiheuttamista. Kiusaaminen on vallan ja / tai voiman väärinkäyttöä, jossa kiusaajan ja kiusatun vuorovaikutussuhde ja roolijako on selvä, kiusaaja on alistaja ja kiusattu alistettu. (Salmivalli 2010, 12, 13).

Hamaruksen (2006) mukaan kiusaamisessa on kysymys *pelosta, vallan halusta tai tavoittelusta, kateudesta, syyllisyydestä ja häpeästä*. Nämä ovat asioita, jotka pitävät kiusaamista ”käynnissä”. Kiusaaja saattaa tehdä aloitteen kiusaamiselle johtuen omasta pelosta tulla kiusatuksi. Kiusaaminen voi alkaa myös kateudesta, jolloin kiusaaja tuntee kateutta mm. ryhmän jonkun jäsenen sosiaalista asemaa kohtaan. Kiusattu tuntee pelkoa eikä uskalla puolustautua ja vastustaa kiusaajaansa. Myös yhteisön muut oppilaat pelkäävät joutuvansa kiusatuksi elleivät ole mukana ja tue kiusaajaa. Häpeän tunne liittyy voimakkaasti kiusaamiseen. Yleensä kiusattu tuntee häpeää. Muut oppilaat sitä vastoin pyrkivät vastustamaan häpeän tunnetta, etteivät tulisi nolatuiksi ja häväistyiksi ryhmässä, tukemalla kiusaajaa. Kiusaaja kokee syyllisyyttä kiusaamisesta ja hänen tukijoukkonsa kokevat syyllisyyttä kiusaamisesta ja siitä, että eivät voi aktiivisesti vastustaa kiusaamista (Hamarus 2006, 133).

Perusopetuslakia (477/2003) täydennettiin vuonna 2003. Koulutuksen järjestäjille asetettiin velvollisuus toimia siten, että oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön toteutuu. Tällöin koulutuksen järjestäjän tulee laatia suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi *kiusaamiselta, häirinnältä ja väkivallalta*. Koulutuksen järjestäjän on huolehdittava suunnitelman toimeenpanosta sekä sen valvonnasta. Oppilaitoksella tulee olla järjestyssäännöt, joilla edistetään koulun sisäistä järjestystä, opiskelun sujuvuutta sekä kouluyhteisön turvallisuutta ja viihtyisyyttä. Järjestyssäännöissä voidaan antaa määräyksiä oppilaitoksen toimintaan liittyvistä käytännöistä sekä *asianmukaisesta käytöksestä* (Hamarus 2006, 54).

Valtioneuvoston asetuksessa (1435 /2001) puolestaan todetaan mm. että

”opetuksen ja kasvatuksen tavoitteena on tukea oppilaiden kasvua tasapainoiseksi, terveen itsetunnon omaaviksi ihmisiksi ja kriittisesti ympäristöönsä arvioiviksi yhteiskunnan jäseniksi. Lähtökohtana ovat elämän, luonnon ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen sekä oman ja toisen oppimisen ja työn arvostaminen. Tavoitteena on fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen terveyden ja hyvinvoinnin vaaliminen sekä oppilaiden kasvu hyviin tapoihin”.

Edelleen siinä todetaan, että

”oppilaita kasvatetaan vastuullisuuteen ja yhteistyöhön sekä toimintaan, joka pyrkii ihmisryhmien, kansojen ja kulttuurien väliseen suvaitsevaisuuteen ja luottamukseen” (Hamarus 2006,54).

Kiusattujen Tuki ry:n määritelmä kiusaamisesta on, että se on ”toistuvaa henkistä tai fyysistä väkivaltaa yhden tai useamman henkilön taholta, jonka tarkoituksena on aiheuttaa pelkoa, kipua tai ahdistusta kiusaamisen kohteena olevalle” (www.kiusattujentuki.fi).

1.3 Kiusaamisen ilmenemismuodot

Fyysistä kiusaamista on muun muassa töniminen, potkiminen, lyöminen, tavaroiden heittäminen ja piilottaminen, sylkeminen, kun taas *sanallista ja henkistä kiusaamista* on haukkuminen, nimittely, kiristäminen, selän takana puhuminen, valheellisten tietojen levittäminen, jättäminen kaveripiiriin ulkopuolelle, kielteinen nettikirjoittelu, puhelinhäirintä ja sulkeminen pois luokka tai muusta yhteisöstä. Se on yhteen ja samaan henkilöön toistuvasti kohdistuvaa tahallisen vihamielistä käytöstä harmin, haitan tai pahan mielen tarkoituksellista aiheuttamista. Kiusaaminen on hyvin monimuotoista ja sitä tapahtuu useissa eri paikoissa. Yleisimpiä kiusaamismuotoja Salmivallin (2010) mukaan ovat sanallinen kiusaaminen sekä epäsuora kiusaaminen kuten sulkeminen ryhmän ulkopuolelle, syrjiminen sekä ilkeiden ja väärin juorujen levittäminen. Tekojen muoto ei ole ratkaisevaa onko kyseessä kiusaaminen vaan ratkaisevaa on tekojen systemaattisuus. Usein lapsi, joka on joutunut kiusaamisen kohteeksi, on kiusattu pitkän aikaa monin eri tavoin. Koulukiusaamista ei tule sekoittaa häiritsevään tai aggressiiviseen käytökseen, järjestyshäiriöihin, yksittäisen oppilaan väkivaltaiseen purkaukseen, oppilaitten väliseen kiusoitteeluun, konflikteihin tai tappeluihin, koska silloin myös

keskustelu kiusaamiseen puuttumisen keinoista harhautuu väärille urille (Salmivalli 2010, 12, 13).

Hamarus (2006) puhuu myös *tiedostamattomasta kiusaamisesta*, jossa sosiaalisella yhteisöllä ei välttämättä ole vaadittavaa ymmärrystä sosiaalisissa suhteissa toimimisesta. Tällä tarkoitetaan sitä, että kiusatulla tulisi olla ymmärrys toiminnasta, joka täyttää kiusaamisen kriteerit ja reagoida siihen toivotulla tavalla kiusaamisen lopettamiseksi. Kiusaamistilanteessa kiusattu voi pitää toimintaa hauskana leikkinä sen kuitenkin olematta sitä. Esimerkeissä käy myös ilmi, että yhteisö ei ole ymmärtänyt toimintansa olevan kiusaamista vaan on uskonut sen olevan leikkiä. Asian tullessa esille kiusaamisen kohde on saanut kertomisellaan syyt itselleen ja hänet on jätetty vähemmälle huomiolle kaveriporukassa (Hamarus 2006, 90, 91).

Höistadin (2003,80) mukaan *hiljaisella kiusaamisella* tarkoitetaan hiljaista ja hienovaraista ja muiden katseilta piilossa tapahtuvaa kiusaamista, jota on vaikea havaita. Tästä johtuu, että koulussa saatetaan helposti ajatella, että meillä ei ole kiusaamisongelmaa. Se voi olla katseen välttämistä, merkitsevien silmäysten vaihtamista, erilaista ilmeilyä, huokailua, vaikenemista, selän kääntämistä ja toisen kohtelua kuin hän olisi ilmaa. Tämän tyyppisen kiusaamisen kohteena ovat usein hiljaiset ja huomaamattomat oppilaat, jotka eivät kerro mitä joutuvat kokemaan. Hiljainen kiusaaminen on Höistadin mukaan tavallisin kiusaamisen muoto, joka aiheuttaa suurta vahinkoa kiusatulle.

Leppäsen ja Tamminsen (2004) mukaan kuudesluokkalaisten vastauksien perusteella suurin osa kiusatuista oli kokenut henkistä kiusaamista. Tyttöillä ja pojilla kiusaaminen ilmeni kuitenkin eri tavoin. Vain kaksi prosenttia oli kokenut fyysistä kiusaamista. Tytöt kokivat yleisemmin selän takana puhumista kun taas 40 % kiusatuista pojista oli kokenut tönimistä ja maahan kaatamista (Leppänen ja Tamminen 2004, 51,52).

1.4 Mistä kiusaaminen johtuu

Kysymykseen mistä kiusaaminen johtuu, ei ole olemassa yksiselitteistä vastausta. Koulukiusaamiseen voidaan hakea vastauksia monelta eri tasolta kuten yksilötasolta, pienryhmätasolta eli luokat ja koulun tasolta. Yksilötasolla selkeimmin kiusatuksi joutumisen riskiä lisäsivät lapsen ominaisuudet kuten arkuus, epävarmuus ja heikko

itsetunto. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kiusaaminen olisi heidän syytä tai heidän vastuullaan. Monilla kiusaavilla lapsilla taas on tutkimusten mukaan todettu olevan korostunut ja voimakas itsekorostuksen tarve sekä statuksen ja vallan tavoittelu ryhmässä. Luokkatasolla Salmivalli (2010) on tutkinut koulukiusaamista ryhmäilmiönä tutkien asiaa näkökulmasta ”Mikä ryhmässä on sellaista, joka saa aikaan kiusaamista”. Vanhempien osuutta kiusaamistilanteiden kohdalla ei pidä ohittaa, koska vanhemmat vaikuttavat siihen minkälaiset ”eväät” lapsi on saanut tullessaan kouluun sekä miten lapset käyttäytyvät tullessaan kouluyhteisöön. Kotitausta vaikuttaa tietyissä määrin lapsen persoonallisuuteen sekä sosiaalisiin taitoihin, arvomaailmaan ja tapoihin. On myös muistettava, että lapseen vaikuttaa moni muukin asia kuten juuri se yhteisö ja vertaisryhmä, johon he ovat kouluun tullessaan liittyneet. (Salmivalli 2010, 36 - 42).

Höistad (2003) puhuu kiusaamiseen liittyvistä avaintekijöistä, joita hänen mukaan ovat valta, pelko, ryhmäpaine, kateus ja psykologiset projektiot. Kiusaajalla on tarve hallita muita ja pysyä tällä tavoin muun muassa luokkayhteisössä johtajan asemassa. Samalla muut luokan oppilaat voiva tuntea pelkoa tulla syrjäytetyksi ryhmästä ja tukevat kiusaajaa, vaikka tietävät sen olevan väärin. Luokassa ryhmäpaine estää ketään ryhmän jäsentä puuttumasta kiusaamiseen, jolloin hiljaa olevista ryhmän jäsenistä tulee myös kiusaajia ja usein tahtomattaan. Kateus on yksi yleinen kiusaamisen syy ja mm. uuden oppilaan menestystä tai ulkonäköä kadehtivat voivat aloittaa kiusaamisen. Psykologisilla projektiolla taas tarkoitetaan tilannetta, jossa kiusattu herättää ärsytystä ja epämiellyttäviä tunteita kiusaajassa. Tällöin kiusaaja voi sanoa kiusatun itse aiheuttaneen kiusaajassa aggression ja joutuu asiassa syylliseksi. Lapsi ei tällaisessa tilanteessa osaa ymmärtää ja selittää mikä on aggression lähde vaan siihen hän tarvitsee aikuisen apua. (Höistad 2003, 64 – 73).

1.5 Kiusaaminen ryhmäilmiönä ja yhteisön ongelmana

Hamarus (2006, 108) kirjoittaa tutkimuksessaan oppilaiden puhuvan kiusaajasta / kiusaajista sanoilla me, ne (muut) tytöt / pojat, kaikki, jotkut, meidän ilkeä luokka, tyyppi, kiusaaja tai kaveri. Tällöin kiusaajaa ei välttämättä kuvata lainkaan vaan kerronta on passiivimuodossa me. Puhutaan kollektiivisesta kiusaamisesta, jossa on joku tai

jotkut alullepanijat ja joka leviää koko yhteisöön niin, että on vaikea sanoa oikeastaan kuka kiusaa, koska kaikki osallistuvat siihen tavalla tai toisella.

Salmivalli (1998) on tutkinut kiusaamista ryhmäilmiönä, jossa kiusaaminen tapahtuu tyypillisesti pysyvästi sosiaalisessa ryhmässä kuten koululuokassa. Kiusaaminen on sosiaalinen tilanne, johon vaikuttavat ryhmän jäsenten väliset sosiaaliset suhteet. Pitkään jatkuneessa kiusaamisessa kiusatusta oppilaasta tulee ikään kuin koko ”ryhmän uhri” ja häntä kohdellaan sen mukaisesti jatkuvasti, ei pelkästään kiusaamistilanteissa, jolloin kiusattu on uhrin roolissa koko ajan. Kiusaaminen saa tavallisimmin alkunsa melko harmittomaksi tarkoitettuista oppilaiden välisestä toistensa testaamisesta, jolla on tarkoitus vertailla toistensa ominaisuuksia. Tällä toistensa koettelulla oppilaat luovat keskinäistä sosiaalista järjestystä, hierarkiaa luokkayhteisössä kuten esimerkiksi koulumenestyksessä ja fyysisessä voimassa. Myös kaikkea poikkeavaa testataan enemmän ja jos se aiheuttaa ristiriitaa ryhmässä se voi olla kiusaamisten laukaiseva tekijä, jolloin ryhmä yhdessä kohdistaa vihamielistä käytöstä oppilasta kohtaan. Esimerkiksi pikkuvanha lapsi voi aiheuttaa puheellaan tällaisen ristiriidan muissa oppilaissa ja ärsyttää olemalla ulkoisesti lapsi, mutta puhumalla kuin aikuinen. (Salmivalli 1998, 33, 80 - 85).

Kiusaaminen on ilmiönä arkipäiväistynyt asian laajuuden myötä. Martikainen & Partanen (2010, 11) ottaa aiheellisesti esille opinnäytetyössään kiusaamista käsiteltäessä miksi huomio kiinnittyy kiusaamisen syihin kun olisi keskityttävä pohtimaan enemmän kiusattujen asemaa. Kiusaajan tai kiusaajien ymmärtäminen ja syyt miksi kiusaaja kiusaa, luo ilmapiirin, jossa hänen teot syiden ymmärtämisen vuoksi herkästi hyväksytään ja kiusattu jää liian vähälle huomiolle asiassa. Koulu- ja luokkayhteisössä kiusaaminen on koko yhteisön asia siten, että jos kiusaamista näkevä ei siihen puutu, osallistuu itse epäsuorasti kiusaamiseen antamalla sille hiljainen hyväksyntä. Luokkayhteisössä on tavallista, että oppilaat tietävät kiusaamista tapahtuvan, mutta eivät uskalla puuttua siihen kertomalla opettajalle tai jollekin aikuiselle koulussa. Syitä voi olla monia kuten pelko tulla itse kiusatuksi. Yleisesti on myös vallalla kokemus ja tunne, että kertominen ei auta.

1.6 Yhteisöllisyyden merkitys koulukiusaamisen vähentämiseen haastattelujen perusteella

Tekemieni haastattelujen perusteella oikealla välittävällä ja tasavertaisella yhteisöllisyydellä on myönteinen vaikutus koulukiusaamisen vähentämiseksi. Haastattelemi alakoulujen opettajat sanoivat niin koululuokassa vallitsevan hyvän ilmapiirin ja yhteisöllisyyden kuin yhdessä vanhempien kanssa tehtävän yhteistyön olevan merkittävä tekijä kiusaamisen vähentämiseksi. Kaikki nämä luovat oppilaille turvallisuuden tunnetta ja tiedon siitä, että jos kiusaamista ilmenee siitä voi turvallisesti kertoa ja oppilas tietää, että kiusaamiseen puututaan ja hänestä pidetään huolta.

”Joskus kysyn oppilailta, että tämä henkilö sanoi tälle toiselle näin, mitä mieltä olette siitä? Jos vastaus on, että onpa ollut tyhmää, niin onhan sillä suuri vaikutus. Sen vaikutus on niin suuri kun se tulee vertaiselta ja sit mä oon kysynyt et kuka on samaa mieltä, niin kaikki on yleensä samaa mieltä, koska on helpompi olla auktoriteetin avulla samaa mieltä et siihen tarvii olla se opettaja tukena. Harvoin oppilaat uskaltaa vastustaa kahta vahvaa, koska kiusaajat on yleensä vahvoja persoonia. Mutta kyllä sillä on paljon vaikutusta sillä yhteisön paineella kiusaamisen loppumiseen.”

Toinen opettaja kertoi koko koulun kokoontumisen lukuvuoden alussa ja säännöllisesti muinakin aikoina saliin vaikuttavan myönteisesti koulun yhteisöllisyyteen. Me hengessä läpi käydyt koulun säännöt ja rehtorin mustutukset siitä, että kaikkien tulee olla kavereita eikä ketään jätetä yksin eikä kiusata vaikuttaa oppilaisiin ja koko kouluyhteisöön myönteisesti.

”Yhteen kokoontumisella on sellainen positiivinen vaikutus. Syksyllä ensimmäisenä päivänä kun on luokassa ensimmäinen tunti vietetty niin sen jälkeen on menty kaikki yhdes saliin. Vähän on esittäydtyt jokainen ja laulettu kenties jotain kun meidän koulus on hirveesti tapana laulaa kaikis tilaisuuksissa. Niin tota mun mielest se on semmonen niin kun et tää on meidän yhteinen juttu ja nyt tää taas alkaa.”

Kritiikkiäkin tuli haastateltavien taholta. Muun muassa KiVa -koulu ohjelmaa ei kailta osin pidetty hyvänä tapana lisätä luokassa yhteisöllisyyttä tai puuttua kiusaamistapauksiin. Jotkut herkät kiusaamisen kohteeksi joutuneet lapset kokivat sen ”tuomiona” ja pelottavana asiana, koska KiVa –koulu työryhmässä saattoi olla oppilasta pelottavan statuksen omaavia opettajia. Tällöin asian selvittäminen on ollut mahdotonta kyseisen ohjelman keinoin.

1.7 Kiusaajan ja kiusatun asema toisiinsa nähden

Kiusaaminen on järjestelmällistä sekä toistuvaa vallan ja voiman väärinkäyttöä, jossa kiusattu on aina tavalla tai toisella heikompi kuin kiusaaja. Epätasaväkisyys voi perustua ikään, fyysiseen voimaan, asemaan luokassa, tukijoukkoihin, joita kiusaajalla on ja kiusattu on yksin tai joihinkin muihin vahvempiin ominaisuuksiin. Kiusaaja on alistaja ja kiusattu on alistettu, nöyryyttävä ja nöyryytetty. Usein ”alistaja” ei ole yksin vaan se voi olla koko luokka, jolloin kiusaamista voidaan pitää ryhmäilmiönä. Olennainen asia kiusaamisessa on, että kiusaajalla on valtaa tai voimaa, jonka avulla hän saa yliotteen kiusatusta (Salmivalli 2010, 12,13).

1.7.1 Kiusaajan ja kiusatun profiilista

Kiusaajat pitävät itseään ”johtajatyyppeinä”, jotka haluavat saada toiset toimimaan haluamallaan tavalla. He ovat usein aktiivisia ja puheliaita sekä pääsevät usein ensimmäisenä kertomaan ehdotuksensa siitä miten toimitaan. Ryhmätyötilanteissa he myös jakavat työt kuka tekee mitäkin. Heille muiden hallinta tuottaa mielihyvää ja sen kautta he kontrolloivat luokassa olevia sosiaalisia suhteita. Osalla kiusaajista on selkeä tavoite ja tietoisuus siitä mitä haluavat: he tavoittelivat luokassa suosituimman oppilaan asemaa tietoisena siitä miten sen voi saavuttaa (Hamarus 2006, 108).

Kiusaaja näkee itsensä yleensä fyysisesti voimakkaana, viehättävänä ja sosiaalisesti taitavana. Tutkimukset kuitenkin puhuvat sen puolesta, että kiusaajien sosiaaliset taidot ovat heikot. Varsinkin kiusaamista harjoittavat pojat ovat luokassa epäsuosittuja. Korkea itse tehostamisen tarve kertoo heikoista sosiaalisista tai-

doista kun taas ne, joille itsetehostus ei ole luonteenomaista ovat sosiaalisesti taidokkaita ja kykenevät osoittamaan vuorovaikutustilanteissa positiivisia tunteita. Kiusaajat myös kokivat luottavansa itseensä eivätkä kokeneet ahdistusta tai turvattomuutta eivätkä kokeneet alhaista itsetuntoa toisin kuin yleisesti luullaan (Leppänen & Tamminen 2004, 27, 28).

Leppäsen & Tamminsen mukaan haastatellut kuudesluokkalaiset olivat nimenneet kiusaamisen tavallisimmaksi syyksi kiusatun oppilaan muita ärsyttävän ominaisuuden tai tavan. Se voi olla fyysistä erilaisuutta, vaikka se ei ole ollut ensisijainen syy kiusaamiselle. Se voi myös olla uutena oppilaana olemista. Kiusatut oppilaat nähtiin jotenkin omituisina tai erilaisina. Yleensä lapset, jotka olivat yksinäisiä eivätkä kuuluneet mihinkään ryhmään joutuvat herkemmin kiusatuiksi. Kiusatut ovat usein myös hiljaisia, vetäytyviä ja heillä on yleensä heikko itsetunto ja negatiivinen kuva itsestään (Leppänen & Tamminen 2004, 18).

Hamaruksen (2006) tutkimuksen mukaan nuoret ovat nimenneet kirjoituksissaan kiusaamisen syyksi jonkun poikkeavuuden tai erilaisuuden. Hän on jakanut erilaisuutta ilmentävät seikat kymmeneen eri aiheeseen. Nämä ovat 1) ulkonäkö, 2) käyttäytymiseen liittyvät kulttuuriset odotukset yhteisössä, 3) ikä, 4) sukupuoleen liittyvät odotukset, kuten sukupuolen mukaiset harrastukset ja kiinnostuksen kohteet, 5) etnisyyteen liittyvät seikat, 6) sairauteen tai vammaan liittyvät seikat, 7) kieleen liittyvät asiat kuten hiljaisuus, epäselvä puhe, tyhmät jutut, kantelu, 8) uskontoon liittyvät asiat, 9) osaamiseen ja pätevyyteen liittyvät seikat, 10) sosio-ekonomiset tekijät. Eniten kiusaamista aiheuttivat ulkonäköön ja käyttäytymisen poikkeamiin liittyvät seikat. Ulkonäköön liittyviä seikkoja olivat lihavuus, kamppaus, hampaat, kauneus, vaatteet ja lyhyys. Käyttäytymiseen taas liittyi yksilön ikäisilleen ja nuorisokulttuuriin tavanomaisesta poikkeava käyttäytyminen kuten kiinnostus esimerkiksi historiaan tai maantietoon, partion harrastaminen, vetäytyminen yksinäisyyteen, itkuherkkyys, hiljainen, arka tai tapa seisoa mm. jalat sisäänpäin kääntyneinä. Myös epähygieenisuus oli syy kiusaamiselle, koska sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyvä hygieenisyyden vaatimus on keskeinen hyve. Tällöin epämiellyttävät hajut tai röyhtäily tulkitaan ”inhottavaksi” käytökseksi (Hamarus 2006, 110,111).

1.8 Kiusaamisen vaikutukset kiusattuun

Pitkittyessään kiusaaminen aiheuttaa masennusta, eristäytymistä ja yksinäisyyttä sekä itse tuhoisia ajatuksia ja äärimmillään jopa tekoja. Ihmisarvon menetyksen tunne on voimakasta ja mielenterveyden erilaiset ongelmat voivat johtua pitkään jatkuneesta koulukiusaamisesta. Masennus johtaa yleensä toimintakyvyn laskuun monella osa-alueella kuten koulutehtävistä suoriutumiseen ja harrastustoiminnasta luopumiseen. Masennus on itsessään riski lapsen ja nuoren terveille kasvulle ja kehitykselle (Kemppainen & Krankkala 2012, 11, 12, 13).

Salmivalli (2010) korostaa tutkimuksessaan erityisesti kahta asiaa, jotka tekevät kiusatuksi joutumisen erityisen traumaattiseksi. Ensimmäinen asia on, että kiusaaminen ei ole ohimenevä tapahtuma vaan pysyvä tilanne, joka monilla kiusatuilla jatkuu usean vuoden ajan. Kahden vuoden seurantatutkimus osoitti roolin olevan hyvin pysyvä kiusatuilla lapsilla. Toiseksi kiusaaminen ei ole irrallaan muusta luokan sosiaalisesta elämästä vaan siihen liittyy kokonaisvaltainen ihmisarvon menetys vertaisryhmässä. Luokkaryhmässä epäsuosittu tai muuten huonossa asemassa oleva lapsi valikoituu todennäköisesti muita suuremmalla todennäköisyydellä kiusatuksi, muiden oppilaiden käsitys hänestä muuttuu ajan myötä yhä kielteisemmäksi. Vaikka kiusattu ja torjuttu lapsi toimisi miten tahansa hänen käyttäytymisensä tulkitaan kielteiseksi ja hänen epäonnistumisensa tulkitaan johtuvan hänestä itsestään. (Salmivalli 2010, 25).

1990-luvulla uutisoitiin Suomessa pariin otteeseen kouluikäisten tekemistä itsemurhista, joiden osittain katsottiin johtuneen pitkään jatkuneesta kiusaamisesta. Lapsen tai nuoren itsemurha on aina vakava asia ja koko yhteiskunnan tulee reagoida niihin. Itsemurhan taustalla on aina useita syitä eikä voida osoittaa minkään yksittäisin asian johtaneen näin traagiseen tekoon. Kiusaaminen on kuitenkin raskas lisätaakka sellaiselle lapselle tai nuorelle jolla on muitakin ongelmia elämässään. 2000-luvulla on esille tullut traagiset koulusurmat, joiden taustalla on ollut pitkään jatkunutta kiusaamista ja sen seurauksena mielenterveyden ongelmia ja syrjäytymistä vertaisryhmästä. On kuitenkin hyvä muistaa, että kiusatuista ei tule yleensä aggressiivisia vaan enemmänkin arkoja ja vetäytyviä. Useimmiten kiusaamisen suraukset eivät ole näin traagisia, mutta kiusatuksi joutuminen on aina uhka ja riski lapsen ja nuoren terveille kehitykselle (Salmivalli 2010, 26, 27).

Työskennellessäni kouluissa huomasin kuinka sanallinen ja henkinen kiusaaminen aiheuttaa mielipahaa ja pelkoja kiusatussa jo heti alussa. Fyysisen kiusaamisen vammat ja vauriot ovat suoraan nähtävissä kun taas kiusaamisesta johtuvat henkiset vauriot ovat paljon vaikeampi yhdistää kiusaamiseen kuten pelot, ahdistus ja haluttomuus mennä kouluun. Erilaiset päänsäryt ja vatsakivut voivat aiheutua kiusaamisesta, jolloin pyritään siihen, että ei tarvitse mennä kouluun, koska pelko kohdata kiusaajat on liian suuri.

2 TUTKIMUKSEN TEKEMINEN

2.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tavoitteet

Lähtökohdat tämän tutkimuksen tekemiselle ulottuvat jo 1980 -luvulle. Työskennellessäni 1980 ja -90 sekä 2000 luvuilla peruskouluissa ja lukiossa näin paljon erilaista ja eriasteista koulukiusaamista ja jo silloin mietin kiusaamiseen liittyvää havaitsemisen ja puuttumisen ongelmaa. Kokemukset, joita olen saanut omien neljän lapsen koulunkäynnistä eri vuosikymmeninä, ovat myös yhtenä lähtökohtana tutkimuksen tekemiselle.

Työskennellessäni kouluissa koin, että näkyvään fyysiseen ja sanalliseen kiusaamiseen oli helppo puuttua, mutta usein varsinkin yläasteella puuttumisen teho oli heikko. Tyttöjen harjoittamaa salassa katseilta ja aikuisten korviltä tapahtuvaa kiusaamista sitä vastoin oli vaikea havaita, ellei joku asiasta tietävä tai kiusaamisen kohteeksi joutunut tullut siitä kertomaan. Usein oli kuitenkin käynyt jo niin, että kiusaaminen oli jatkunut vuosia ja vahinko kiusaamisen kohteeksi joutuneelle oli valtava henkisellä tasolla vaikuttaen koulunkäyntiin sekä oppilaan henkiseen ja fyysiseen jaksamiseen.

Laki kieltää yksiselitteisesti kiusaamisen. Peruskouluissa noudatetaan perusopetuslakia (477/2003, 29. §.), jossa on säädetty oppilaiden oikeudesta henkisesti ja fyysisesti turvalliseen opiskeluympäristöön. Oppilaitoksilla on myös velvollisuus huolehtia, että laki ja asetus toteutuvat (Hamarus 2008, 19).

Muistan erityisesti 1990 -luvun puolella välissä tapauksen maahanmuuttajataustaisen tytön joutumisesta kiusatuksi. Häntä oli kiusattu koko yläasteiän muiden tyttöjen toimesta ja se jatkui yhä kun hän aloitti lukion. Asia paljastui vasta, kun kiusaamista oli tapahtunut yli kolme vuotta, koko tytön Suomessa olo ajan. Siihen olivat osallistuneet kahden ”pääkiusaajan” lisäksi eri tavoin kaikki luokan tytöt. Oli haukkumista, syytelyä, irvistelyä ja ilmeilyä, luokkayhteisöstä poissulkemista, valheiden ja juorujen levittelyä, kirjojen varastamista ja sotkemista sekä puhelinhäirintää. Tyttö oli kertonut asiasta kotona, mutta tieto ei ollut tullut koululle asti ajoissa. Koulussa ei myöskään osattu tulkita oireita, koska kiusattu tyttö oli hyvä koulussa, käyttäytyi iloisesti ja kohteliaasti opettajia kohtaan sekä oli innokas oppija. Kielen oppimiseksi hän teki paljon töitä ja opettajien havaintojen perusteella hänellä oli jokunen ystävä tai kaveri.

Lukiossa kiusaaminen jatkui, jolloin äiti otti yhteyttä kouluun. Hän kävi keskustelussa asiasta opettajien kanssa sekä luokassa oppilaiden kanssa, johon osallistui rehtori, luokanvalvoja ja kuraattori. Asian tultua esille ja julkiseksi, huomasin kuinka ne oppilaat, jotka olivat olleet ”hiljaisia kiusaajia”, muuttivat käytöstään ja ymmärsivät mistä oli kyse. He avoimesti häpesivät käyttäytymistään, olivat empaattisia ja pyysivät anteeksi kiusatulta sekä hänen äidiltään. Itse ”pääkiusaajat” kuitenkin olivat tunteiltaan hyvin kylmiä ja vaikka he pyysivät anteeksi ja kiusaaminen loppui heidänkin taholtaan, heidän käytös oli jatkossa kuitenkin vähättelevää asiaa kohtaan sekä ylimielistä muita oppilaita ja kouluyhteisön jäseniä kohtaan.

Syyt tyttöjen kiusaamiseen tulivat keskusteluissa osittain ilmi, joita olivat kiusaajien ymmärtämättömyys erilaisesta kulttuurista tullutta kohtaan, kateus koulumenestyksestä, hyvästä käytöksestä, ahkeruudesta ja poikkeuksellisesta ulkoisesta kauneudesta. Lopulta kävi niin, että kiusattu tyttö ei jaksanut käydä lukiota kyseisessä koulussa, vaan muutti naapurikaupunkiin, jossa suoritti lukion hyvällä menestyksellä. Uskon tässäkin tapauksessa, että oman vaikutuksen teki paikkakunnan koko siten, että pienellä paikkakunnalla kateus ja ns. silmätikuksi joutuminen on suurempi riski kuin suuremmalla paikkakunnalla.

Oman työkokemuksen perusteella 1980 -90 -luvuilla kouluissa ei juurikaan keskusteltu *yhteisöllisyydestä*, vaikka monet opettajat yhteisöllisyyttä lisääviä toimia niin opetuksessa kuin luokanvalvojan tunneilla käyttivätkin. Kokemukseni on myös, että sanaa

yhteisöllisyys alettiin käyttää kouluissa yleisemmin vasta 2000 -luvulla sekä alettiin pohtia yhteisöllisyyttä laajemmassa ja syvemässä mittakaavassa, mitä se on, miten se vaikuttaa, millä keinoilla yhteisöllisyyttä voisi lisätä ja mitä hyötyä siitä voisi olla koulumaailmassa.

Koulukiusaamista on tutkittu monesta eri näkökulmasta. On haastateltu ja tutkittu entisiä kiusattuja, tutkittu kiusaamista terveydenhuollon näkökulmasta, tutkittu kirjoituksia tukioppilaiden kokemuksista liittyen koulukiusaamiseen, luokkayhteisön näkökulmasta sekä vanhempien että oppilashuoltoryhmän näkökulmasta. Aloittaessani tämän työn en löytänyt yhtään tutkimusta tai opinnäytetyötä, joka olisi tehty erityisesti opettajien näkökulmasta. *Tavoitteeni* onkin tuoda aikaisempien tutkimusten rinnalle opettajien näkökulma asiaan siitä, mikä vaikutus yhteisöllisyydellä on koulukiusaamisen vähentämisessä. Toivon tämän tutkimuksen antavan tukea opettajille nähdä pitkäjänteisen säännöllisen yhteisöllisen kasvatuksen myönteiset vaikutukset ja siten yhteisöllisyyden myönteiset vaikutukset oppilaisiin ja koko kouluyhteisöön. Toivon, että yhteisöllisyys saa merkityksen kiusaamistilanteiden ennaltaehkäisyssä ja siihen puuttumisessa. Haastattelujen perusteella toivon myös, että tämä tutkimus avaa näkemään kodin ja koulun välisen yhteistyön yhteisöllisyyttä lisäävänä tekijänä ja sen myönteisen merkityksen lasten hyvinvointiin. Niin kouluilla kuin kodilla on omat tehtävänsä ja vastuunsa, mutta myös yhteinen päämäärä - oppilaan kokonaisvaltainen hyvinvointi.

2.2 Tutkimuskysymys

Tutkimuksessa etsin vastauksia kysymyksiin: Miten yhteisöllisyys näyttäytyy kouluissa ja mikä merkitys yhteisöllisyydellä on koulukiusaamisen vähentämisessä? Millä toimilla yhteisöllisyyttä voidaan lisätä koululuokassa, mikä niiden vaikutus on koululuokkaan opettajan näkökulmasta ja onko opettajilla yhteisölliseen toimintaan riittävästi keinoja ja resursseja? Tutkimus on tehty haastattelututkimuksena opettajien näkökulmasta tarkasteltuna.

2.3 Tutkimuksen keskeiset käsitteet

Tutkimukseni rakentuu seuraavien termien ympärille: *yhteisö, yhteisöllisyys, koulu-kiusaaminen, kiusaaja, kiusattu, KiVa -koulu ohjelma*. Avaan tässä työssä käytettyjen sanojen merkitystä alempana.

Asta Rautiaisen (toim.2005, 96) mukaan *yhteisöllä* tarkoitetaan ryhmää ihmisiä, jotka ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja tuntevat yhteenkuuluvuuden tunnetta toisiaan kohtaan. Hamarus (2006, 93, 94) kirjoittaa tutkimuksessaan, että koulu tai luokka muodostaa yhteisön, jonka jäseniksi oppilaat tulevat oppivelvollisuuden velvoittamina. Oppilailla ei juuri lainkaan ole mahdollisuutta vaikuttaa siihen, minkälaiseen luokkayhteisöön he sijoittuvat. He tulevat sinne kukin omista taustoistaan, perheistään, etnisistä tai uskonnollisista ryhmistään ja omaavat omat ajattelumallit ja kukin oman ”kulttuurinsa”.

Yhteisöllisyys syntyy vuorovaikutuksen ja konkreettisen yhdessä toimimisen kautta. Sosiaalipedagogisessa ajattelussa yhteisöihin kuulumista, kuten kouluyhteisöön, pidetään olennaisena osana ihmisen kehitystä, koska *yhteisöllisyys* syntyy vuorovaikutuksesta ja konkreettisesta yhdessä toimimisesta katsotaan toiminnallisen ja elämyksellisen kasvatuksen olevan keino tukea ihmistä tässä kehityksessä. Yhteisöllisyyteen kuuluu myös ryhmän sisällä yhteenkuuluvuuden tunne (Hamarus 2006, 94; Rautiainen toim. 2005, 96).

Yhteisöllä tarkoitetaan koulu- ja luokkayhteisöä, jonka muodostavat oppilaat ja opettajat sekä koulussa työskentelevä muu henkilökunta. Kouluyhteisössä on yleiset säännöt ja normit, jotka ovat oppilaiden ja henkilökunnan tiedossa ja joita jokaisen tulee noudattaa. Koulun säännöt ja tavat ovat yleensä luotu opettajajohtoisesti ja noudattavat yleisiä valtakunnallisia sääntöjä miten kouluissa toimitaan. Osa säännöistä perustuu perusopetuslakiin (477/2003), joita jokaisen suomalaisen peruskoulun tulee noudattaa.

Kouluyhteisön sisällä on *pienempiä yhteisöjä*, jotka muodostuvat kustakin luokkayhteisöstä. Luokassa yhteisön jäsenet, lapset, ovat saman ikäisiä ja heitä yhdistää koulu, koulukäynti, lähikoulumallissa sama asuinalue sekä vapaa-ajalla usein samat kiinnostuksen kohteet ja harrastukset. Luokassa voidaan opettajan ja oppilaiden kesken sopia omia luokan oppilaita koskevia yhteisiä pelisääntöjä. Yhteisöllinen kasvatus tulee esil-

le kun lapset saavat olla itse päättämässä oman luokan asioista, sitoutua niihin ja valvoa yhteisönä niiden noudattamista. Mahdolliset rangaistukset sääntöjen rikkomisesta on myös hyvä päättää yhteisesti luokassa.

Yhteiskunnan muutoksen myötä *yhteisön määrittely* on muuttunut eikä siten ole välttämättä enää sidoksissa tiettyyn paikkaan ja siellä tapahtuvaan yhteisölliseen toimintaan. Internetin yleistymisen myötä voidaan puhua verkkoyhteisöistä, joita sosiaalinen media edustaa ja sielläkin yhteisöllisyyden peruslähtökohtana on arvomaailmojen samankaltaisuus ja yhteensovittaminen.

Koulukiusaamisella tarkoitetaan yhteen oppilaaseen toistuvasti kohdistuvaa tahallista fyysistä, sanallista tai henkistä väkivaltaa, harmin ja haitan tekoa. *Kiusaaja* on se oppilas tai oppilaat, jotka kiusaavat aiheuttaen kiusatulle tahallista toistuvaa fyysistä tai henkistä haittaa ja mielipahaa. *Kiusattu* on kiusaamisen kohteeksi joutunut oppilas, joka on tavalla tai toisella heikommassa asemassa kiusaajaan tai kiusaajiinsa nähden eikä täten kykene puolustautumaan kiusaajaan kohtaan (Salmivalli 2010, 12,13).

KiVa -koulu ohjelma on Christina Salmivallin kehittämä (2010) valtakunnallinen kiusaamisen vastainen ohjelma peruskoulun opettajien käyttöön kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ja siihen puuttumiseen. Malli korostaa yhteisöllisyyttä ja yhteisöllistä toimintaa koulukiusaamisen ennaltaehkäisyssä ja siihen puuttumisessa (Salmivalli 2010, 144 – 155).

2.4 Haastattelu tutkimusmenetelmänä

Tämä opinnäytetyö on tehty kvalitatiivisena haastattelututkimuksena. Tämän laadullisen tutkimuksen menetelmäksi on valittu haastattelu, joka tutkimusmenetelmänä on haastava, koska se vaatii haastattelijalta huolellista valmistautumista sekä hyviä vuorovaikutustaitoja että haastattelutilanteen hallintaa. Haastattelussa tutkija on lähellä haastateltavaa, jolloin puheen lisäksi voi nähdä ilmeet ja eleet sekä kysyä tarkennusta jos siihen on tarvetta. Hamarus (2006,27) kirjoittaa omassa tutkimuksessaan, että haastattelu on tutkimusmenetelmänä laaja-alaisin keino lähestyä ihmisen kokemuksellista suhdetta johonkin asiaan. Haastattelussa teemakysymykset auttavat pysymään asiassa, mutta se ei saa estää vapaamuotoisen keskustelun syntyä haastattelutilantees-

sa. Myös muut laadullisen tutkimuksen tunnusmerkit toteutuvat tässä tutkimuksessani, aineistonkeruumenetelmä (haastattelu), tutkittavien näkökulma, harkinnanvarainen otanta (peruskoulun luokanopettajat alakouluista), tulosten esitystapa ja narratiivisuus.

Haastatellessani pyrin antamaan tilaa haastateltavalle mahdollisimman paljon aiheen puitteissa. Haastattelin kuutta peruskoulun 1. – 6. luokan opettajaa, joista yksi toimi myös koulunsa rehtorina. Kaikki haastatellut opettajat ilmaisivat tyytyväisyytensä siitä, että olivat päässeet keskustelemaan aiheesta rauhassa ja keskeytyksettä, koska opettajat kokevat koulutyön olevan tänä päivänä niin kiireistä, että eivät ehdi keskenään puhumaan riittävästi aiheesta.

2.5 Aineiston keruu, kuuntelu ja litterointi

Aineiston keruun aloitin lähettämällä haastattelupyynnön 4 eri peruskoulun rehtorille Kotkassa. Vain yksi rehtori vastasi, että kaksi opettajaa hänen koulustaan on kiinnostunut vastaamaan haastattelupyyntööni. Seuraavaksi lähetin haastattelupyynnön 12:sta perusopetuksen alakoulun opettajalle Kotkaan ja Loviisaan sekä Kouvolaan. Kuusi opettajaa suostui haastateltavaksi. Lähetin kaikille haastateltaville temahaastattelurunon sähköpostilla, jossa oli 6 kysymystä. Haastattelut tapahtuivat kolmen opettajan kohdalla koulussa, joissa he työskentelevät ja kaksi opettajaa haastattelin heidän kotona. Yhden haastattelun tein Kotkassa ravintola Rossossa hänen toiveestaan. Kaikissa haastatteluissa minulla oli nauhuri käytössä. Haastattelut kestivät 35 minuutista 2 tuntiin riippuen haastateltavan asianmäärästä. Eräs haastateltava sanoi, että *”ihanaa kun saa kerrankin puhua näistä asioista keskeytyksettä ja ihan rauhassa”*.

Tutkimusmenetelmänä haastattelu oli melko työläs ja vaativa, koska asiaa tuli myös paljon aiheen ulkopuolelta mikä liittyi koulumaailmaan. Aineiston määrä oli suuri haastateltujen määrään nähden. Olennaisen aiheeseen liittyvän materiaalin kuunteleminen ja litterointi oli paitsi työlästä niin myös hyvin antoisaa ja avartavaa. Tietoa koulu- ja luokkayhteisöllisyydestä ja sen vaikutuksesta koulukiusaamisen vähentämiseen opettajien näkökulmasta sain paljon. Haastatellut opettajat olivat kaikki naisia ja heidän ikänsä olivat 26 ja 59 vuoden välillä ja edustivat siten oman aikansa opettajia omalla tavallaan. Opettajista kaksi työskentelivät isoissa kaupunkikouluissa, joissa oli noin 300 ja 450 oppilasta. Kolme opettajaa työskenteli keskisuurissa kyläkouluissa,

joissa oli 130 oppilasta ja yksi pienessä kyläkoulussa, jossa oli alle 70 lasta. Määritelmät olivat haastateltujen itse tekemiä.

3 TUKIMUKSEN MERKITYS JA LUOTETTAVUUDEN POHDINTA

3.1 Tutkimuksen merkitys

Uskon tämän tutkimuksen merkityksen olevan korkealla niin kouluissa kuin kodeissa, joissa on kouluikäisiä lapsia. Tutkimusten mukaan koulukiusaaminen on ylemmillä luokilla melko yleistä ja siten kiusaamiseen jo varhaisessa vaiheessa puuttuminen on tärkeää. Kiusaamisen seurauksena toimintakyvyn ja lopuksi ihmisarvonkin menettäneen lapsen tai nuoren elämänhalun palauttaminen ja ylläpitäminen tulisi olla meille kaikille lasten ja nuoreten kanssa työskentelevien yhteinen tavoite. Täten asia on aina ajankohtainen ja muuttuvassa maailmassa kiusaamisen väylät ja mahdollisuudet ovat lisääntyneet mm. internetin ja kännyköiden yleistyessä kiusaamiseen puuttuminen on entistä haasteellisempää. Kiusaamista ei saada varmastikaan koskaan kokonaan loppumaan, mutta jo sen vähentäminen erilaisilla toimilla on tervetullutta koulumaailmassa. Kiusaamisen vaikutukset kiusattuun ovat aina kielteisiä ja terveen kasvun ja kehityksen esteenä aiheuttaa pahimmillaan trauman, josta ei koskaan selviä.

3.2 Luotettavuuden pohdinta

Varsinaista kirjallisuutta yhteisöllisyyden vaikutuksesta koulukiusaamisen vähentämiseen opettajien näkökulmasta en ole löytänyt, mutta koulukiusaamista ja yhteisöllisyyttä koulukontekstissa on tutkittu useasta muusta eri näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa luotettavuutta olen hakenut opettajien omista kokemuksista ja kertomuksista miten he näkevät yhteisöllisyyden vaikutuksen koulukiusaamisen vähentämisessä. Haastateltavien kertomukset ja esimerkkien käyttö kiusaamistilanteiden jälkipuinneista antoi minulle käsityksen, että kouluissa käytetään järjestelmällisesti erilaisia yhteisöllisiä keinoja puuttua ja vähentää kiusaamista. Haastattelujen jälkeen kuuntelin äänitteet useaan kertaan, jonka jälkeen olen kirjoittanut aineiston sanasta sanaan sekä

lukenut sen useaan kertaan peilaten haastatteluja aikaisempiin teorioihin ja tutkimuksiin. Tämä kokonaisuus on avannut minulle opettajien näkökulman vähentää koulukiusaamista. Aikaisemmat tutkimukset koulukiusaamisesta kouluyhteisöissä myös tukevat tämän opinnäytetyön tuloksia yhteisöllisyyden myönteisestä vaikutuksesta vähentää koulukiusaamista.

4 TUTKIMUKSEN TULOKSET JA ANALYYSI

4.1 Yhteisöllisyyttä lisäävät toimet koululuokassa sekä kodin ja koulun yhteistyön merkitys koulukiusaamisen vähentämisessä

Hamarus (2006, 201) kirjoittaa näennäisestä yhteisöllisyydestä, jossa nauru ja hauskanpito luovat yhteisöllisyyden tunnetta luokassa. Kiusaaminen luo hajautunutta yhteisöllisyyttä esimerkiksi tilanteessa, jossa yhdelle oppilaalle nauretaan kaikissa tilanteissa. Yhteisöllisyys on tällöin näennäistä ja rikkonaista. Luokassa vallitsee tila, jossa yhteisöllisyyden tunne on muilla paitsi kiusatulla, jota muiden taholta on vahdittava jatkuvien uusien naurunaiheiden saamiseksi. Tämä saattaa myös hämätä opettajia, koska kiusattu on ryhmässä mukana, vaikka häntä kiusataan.

Salmivallin (2010) mukaan pelkästään myönteinen ilmapiiri ei riitä pitämään kiusaamista poissa luokkayhteisöistä vaan kiusaamisen vähentäminen edellyttää asian perusteellista käsittelemistä oppilaiden kanssa. Pelkästään kiusaajaan vaikuttaminen esimerkiksi yksilökeskustelujen kautta ei riitä vaan on pyrittävä vaikuttamaan koko ryhmään ja siinä eri rooleissa toimiviin lapsiin. Suomalaisissa kouluissa vuonna 1999 tehty tutkimus osoittaa, että luokan ilmapiiri ja kiusaamisen määrä eivät olleet suorassa yhteydessä toisiinsa. Tutkimukseen osallistui 48 koululuokkaa ja 1220 lasta, jossa heitä pyydettiin arvioimaan luokkansa ilmapiiriä sanoilla lämmin – kylmä, jännittynyt – leppoisa, sopuisa – riitaisa, turvallinen – turvaton ja salaileva – avoin (Salmivalli 2010, 67, 68).

Oikean kaikkia oppilaita koskevan tasa-arvoisen yhteisöllisyyden saavuttamiseksi haastattelemi opettajat nostivat esille yhteiset leikit väli- ja oppitunneilla, joissa

kaikki oppilaat olivat samanarvoisessa asemassa toisiinsa nähden. Haastatteluihssa yksi opettaja sanoi KiVa -koulu mallin olevan erittäin hyvä, tehokas ja mieluisa työmuoto niin oppilaille kuin opettajallekin. Toimintamalli vaatii kuitenkin huolellista perehtymistä ja koulutusta sekä henkilökohtaisella tasolla opettajalta sitoutumista että pitkäjänteisyyttä, jotta tavoitteet tulee saavutettua. Opettajana hän oli huomannut, että 1. luokan oppilaat pitivät harjoitteista, joka motivoi opettajaakin tekemään niitä. Oppilaat odottivat KiVa -koulu tuntia ja kyselivät koska se taas pidetään? Pääsääntöisesti myös vanhemmat ovat pitäneet KiVa -koulu ohjelmaa hyvänä ja tehokkaana keinona ennaltaehkäistä ja vähentää kiusaamista sekä lisätä yhteisöllisyyden tunnetta koulu- luokassa. Se on auttanut lapsia näkemään kiusaamisen vääräys eikä anna mahdollisuutta valehdella omaksi eduksi kiusaamistilannetta.

”Et kun mä tulin yläkoulu- ja lukiomaailmasta niin mä mietin et miten mä ryhmäytän tän pikkulapsiryhmän hyvin niin sen takii must oli kiva perehtyy siihen materiaaliin ja sit omaksuu se ja tehdä niitä tehtäviä mitä siel oli. Ja sit kun mä huomasin kuinka paljon lapset niist tykkää niin niit oli paljon kivempaa tehdä. Ja sit se kantaa kun ne joutuu sitoutuu itekkin siihen. Se on selkeesti se mitä käytetään tällasena yhteisöllisenä hyvänä käytäntönä.”

Toinen haastattelemani opettaja, joka on toiminut muun muassa KiVa -koulu mallin mukaan luokkansa kanssa, oli sitä mieltä, että ohjelma ei ole aukoton ja toimii hyvin lievemmissä kiusaamistapauksissa. Harjoitteet ovat hyviä, mutta tarvitaan muutakin ja itse hän käyttää lisäksi paljon yhteishengen ja yhteisöllisyyden luomisessa erilaisia leikkejä oppilaiden kanssa.

”Mun mielestä siinä on tosi hyvä idea, mut et ei se ihan aukoton ole. Mut toimii niin kun tällasissa lievemmissä tapauksissa ja kyl se herättelee ja puhututtaa oppilaita. Muita hyviä keinoja on musta sellaset et tehdään paljon ryhmäjuttuja ja ryhmäyttäviä juttuja ja välillä leikitään on ikä sit mikä vaan, et viimevuonna me kutostenkin kanssa leikittiin useinkin porukassa niin, et jokainen on siin mukana. Et sellasta et kukaan ei tavallaan oo huono tai hyvä vaan kaikki on ihan samanlaisii. Sit näitten kolmostenkin kanssa ollaan aika paljon leikitty ja aina silloin tällöin otetaan ja pidetään semmosii rennompia juttui et leikitään vaikk jotain silmämurhaajaa tai ihan mitä vaan tällasta... ja oppilaat tykkäs ja siin tavallaan kaikki oli yhdessä.”

Säännölliset kokoontumiset koko koulun kanssa esimerkiksi juhlasaliin koettiin opettajan näkökulmasta erittäin tärkeäksi asiaksi koko kouluyhteisön yhteisöllisyyden kannalta. Lukukausien alussa rehtori toivottaa kaikki oppilaat ja henkilökunnan tervetulleeksi aloittamaan uusi kouluvuosi. Samoin kerrataan koulun säännöt ja sovitaan, että niitä noudatetaan ja ollaan reiluja kavereita kaikkien kesken. Erään kyläkoulun opettaja kertoi heidän koulussa olevan säännöllisesti kokoontumiset koulun salissa kerran kuukaudessa kaikkien oppilaiden ja koko henkilökunnan kanssa. Siinä tilanteessa tarvittaessa rehtori ottaa puheeksi koulukiusaamisen yleisellä tasolla jos sellaista on ilmennyt.

”Meidän koulussa on säännöllisesti salikokoontumisia missä rehtori selvittää näit kiusaamisjuttuja siis eli et ei kiusata... Et silleen on hyvä et yhteisii kokoontumisii on aina välillä... Ja sehän on just tää yhteishenki...”

Kodin ja koulun välistä hyvää yhteistyötä pidetään opettajien näkökulmasta vähintään yhtä tärkeänä asiana koulukiusaamisen ennaltaehkäisyssä ja siihen puuttumisessa kuin erilaisia yhteisöllisyyttä lisääviä toimia koulussa. Vanhempien rooli ja kiinnostuksen merkitys tulevat vahvasti esille kaikissa haastatteluissa. Haastateltavat opettajat olivat kaikki sitä mieltä, että kodin ja koulun yhteistyö koulukiusaamisen vähentämiseksi on edellytys onnistuneelle työlle. Alla lainaan suoraan kahden haastatteleman opettajan sanomaa.

”... niin, vaikka mitä lakeja ja lisäresursseja ois ja ihmisii siellä koulussa ja sääntöjä ja mitä kaikkee niin vaikee on ilman kodein tukea tehdä yhtään mitään.”

”Se on hirveen tärkeä et koti on näissä säännöissä mukana. Onneksi valtaosa on, mut tällä alueella on kuitenkin niitä koteja, jotka ihan aina ei oo. Jos koti ei ole mukana niin ei meil ole mitään keinoja niit kodin asenteita muuttaa. Se olis aivan unelmatilanne, et kaikki kodit sitoutuis vielä niin kun avuksi.”

4.2 Yhteisöllisten toimien vaikutus oppilaisiin opettajan näkökulmasta

Kaikki haastatellut opettajat kertoivat erilaisten yhteisöllisyyttä lisäävien toimien vaikuttavan myönteisesti oppilaisiin. KiVa -koulu ohjelman koettiin olevan hyvä ja tarpeellinen vaikka sitä täydentämään oli muitakin hyväksi todettuja keinoja. Yhteisöllisyyden ja luokan hyvän yhteishengen kerrottiin vaikuttavan myönteisesti koulussa viihtymiseen, oppimistuloksiin ja luovuuteen luokassa. Luovuuden luokan sisäisenä toimintona todettiin taas lisäävän yhteisöllisyyttä. Yksi opettaja kertoi erityisesti mitä hyvää yhteisöllisyys saa aikaan kun antaa lapsille mahdollisuuden olla luovia ja toteuttaa sovittujen rajojen puitteissa liikuntatunneilla ”itse suunniteltu leikki”. Opettaja antoi luokkansa oppilaille mahdollisuuden suunnitella kaksi ulkoliikuntatuntia talvella, jolloin oli paljon lunta. Tämä koko luokan yhdessä ideoimat liikuntatunnit ja opettajan ”tarkastama” suunnitelma toteutettiin sillä seurauksella, että koko talvena ei luokassa ollut yhtään yksinäistä oppilasta. Liikuntatuntien Husky -teemaleikki siirtyi välituntileikeiksi ja siinä olivat kaikki luokan oppilaat mukana. Ketään ei jätetty leikin ulkopuolelle eikä kukaan halunnut jäädä siitä pois. Leikki levisi yli luokkarajojen joidenkin oppilaiden kohdalla ja yhteishenki ja ilmapiiri oli mahtava. Se oli myös valtavan upea ja kannustava kokemus opettajalle siinä mielessä, että jos opettajalla on rohkeutta antaa lapsille tilaa luoda ja suunnitella sovitussa rajoissa omaa opetustaan se kantaa yhteisöllisyyden hedelmää sekä tekemisen ja oppimisen riemua mukanaan. Yksi pienemmän koulun opettaja kertoi seuraavaa:

”...meidän luokan tytöt ja pojat keksivät sellaisen Husky leikin, jossa oli metsästäjät ja Huskyt ja ne lähti metsästäämään petoja ja se oli niin mahtava kokemus kun kaikki oppilaat olivat siinä mukana... yhteisöllisyys oli parhaimmillaan siinä luokassa silloin ja se oli aivan mahtavaa!”

Sama opettaja kertoi haastattelussa yhteisöllisyyden vaikutuksen näkyneen myös kotona. Lasten vanhemmat olivat kertoneet koulussa opettajalle kuinka innoissaan lapset olivat puhuneet kotona omasta tuntisuunnitelmastaan ja välituntileikeistä. Vanhemmat olivat ilmaisseet koululle tyytyväisyytensä ja näin asia oli tuonut myös kotia ja koulua lähemmäs toisiaan.

4.3 Opettajan resurssit yhteisöllisen kasvatuksen toteuttamiseen

Resurssit toteuttaa koulutyössä yhteisöllistä kasvatusta ovat haastateltavien opettajien mielestä hyvin rajalliset, ellei jopa olemattomat, koska muun muassa KiVa -koulu ohjelman mukaisesti yhteisöllisyyttä lisääviin leikkeihin ja tehtäviin ei opetussuunnitelmassa ole varattu erillistä omaa aikaa vaan se tehdään oppituntien kustannuksella. Opettajat toivovat lisää tuntiresursseja yhteisöllisen kasvatuksen ja sosiaalisuutta lisäävän toiminnan toteuttamiseen varsinkin tilanteessa, jossa kunta tai kaupunki suorastaan edellyttää koulujen toimivan KiVa -koulu ohjelman mukaisesti. Seuraavassa erään haastattelemani opettajan mielipide tuntiresursseihin toteuttaa yhteisöllistä kasvatusta koulussa.

”Me ollaan mukana täs KiVa -koulu projektissa ja kukin opettaja sit omalla tavallaan vie tätä eteenpäin. Jotkut pitää enemmän niit KiVa -koulu tuntei ja jotkut vähemmän. Nehän on tietyille luokka-asteille suunnattu mut muittenkin luokka-asteitten opettajat käyttää niitä. Mut se on aina vähän niin kun semmonen kun meille ei oo annettu mitään tunteja et milloin... et ois semmonen yks tunti viikossa mikä koskis vaikka sosiaalisia suhteita tai tällasii. Se on aina niin et opetuksen kustannuksella tehdään nää kaikki... et tavallaan ois hirveen kiva et ois semmonen tunti, joka aihetta vois käsitellä, koska ne sosiaaliset suhteet on hirveen tärkeet ja niihin kasvattaminen ja tavallaan, että opetussuunnitelma painaa päälle, tunteja on tosi vähän ja nyt niit tunteja tullaan karsimaan niin tota just se et mistä sen ajan aina nipistää tollaselle tärkeelle asialle.”

Yksi haastateltu opettaja kertoi kehittäneensä oppilaille harjoitteita, joissa pyritään luokan kesken pääsemään tunnetasolla kiusatun asemaan ja sitä kautta ymmärtämään miltä kiusaaminen tuntuu. Puolet luokan oppilaista siirtyy ulos luokasta ja toinen puolet on luokassa suunnittelemassa ikään kuin näytelmää, jossa on kiusaamiskohtaus. Tämä vaatii paljon aikaa, koska harjoituksen jälkeen tilanne keskustellaan oppilaiden kanssa. Opettajan mukaan nämä ovat olleet antoisia ja yhteisöllisyyteen kasvattavia kokemuksia, joka myös tehokkaasti ennaltaehkäisee kiusaamistapausten syntymistä.

”... olen huomannut, et se auttaa lapsia ymmärtämään mistä on kyse kun jokainen saa tunteen kautta päästä miettimään miltä toisesta tuntuu. Sen näkee lapsista, että he tietävät sen olevan leikkiä, mutta tunnetasolla se

kolahtaa aika kovasti. Ja ne on sellasii tilanteita, joita täytyy muistaa purkaa, et kiireessä niitä ei voi tehdä.”

4.4 Kiusaamisen paljastumisen ongelma

Kaikki haastatellut opettajat kertoivat työuraltaan tapauksia, joissa kiusaaminen oli jatkunut kenenkään aikuisen tietämättä jo usean kuukauden tai jopa usean vuoden ajan. Kiusaamisen piilossa pysymiseen voi olla useita eri syitä. Kiusattu saattaa kokea häpeää ja syyllistää asiassa itseään tai pelkää joutuvansa vielä enemmän kiusatuksi jos kertoo asiasta. Kiusattua on voitu uhkailla asiasta. Kiusattu oppilas saattaa olla tilanteessa, jossa ei itse suoranaisesti ymmärrä tullessa kiusatuksi. Kiusaaminen voi olla niin hienovaraista ja piilossa aikuisten silmiltä ja korvilta, että sitä ei huomaa ennen kuin joku tulee asiasta kertomaan. Opettaja, joka tuntee luokkansa oppilaat hyvin, näkee ja osaa tulkita oppilaidensa käytöstä ja siten pystyy puuttumaan tilanteeseen.

Haastatteluissani tuli esille, että hiljaista kiusaamista on vaikea havaita, ennen kuin se on mennyt jo niin pitkälle, että oppilas ei halua eikä pysty tulemaan enää kouluun kiusatuksi joutumisen pelossa. Poissaoloon löytyy erilaisia syitä vatsakivuista päänsärkyyn, jotka itse asiassa johtuvat kiusaamisesta ja sen aiheuttamista fyysisistä oireista. Psykkisiä oireita ovat unettomuus, pelot ja yleinen väsymys sekä haluttomuus. Näissä tilanteissa yleensä vanhemmat ottavat yhteyttä opettajaan ja alkavat kertoa, että lapsi on kertonut kotona joutuneensa koulussa kiusatuksi. Yksi haastatteleman opettaja kertoi luokkansa oppilaasta, jota oli kiusattu melkein koko lukuvuosi, ennekuin asia paljastui.

”... kodin ja koulun yhteistyötä viel enemmän et täs on yks esimerkki kun vanhemmat soitti et oppilas ei tuu enää kouluun kun hänt kiusataan niin kovasti. Oppilas ei ollut tääl koulussa kertonut kertaakaan ja hän on aina iloinen ja näin. Vanhempi kertoi et oppilas oli kotona kertonut koko syksyn ja koko viimevuoden asiasta vanhemmilleen. Et toivois et sielt kotoakin tulis tietoa ennen kun tilanne äityisi näin pahaksi.”

4.5 Opettajan ja rehtorin keinot koulukiusaamisen ennaltaehkäisyssä ja siihen puuttumisessa

Hamarus (2006) kirjoittaa tutkimuksessaan, että opettajalla on mahdollisuus vaikuttaa oppilasryhmän sosiaalisiin suhteisiin, jonka hän katsoo olevan tehokas tapa toimia ennaltaehkäisevästi kiusaamista vastaan. Käytännössä opettajan antama tuki oppilaiden tasapainoisten sosiaalisten suhteiden edistämiseksi voi olla sitä, että luokassa, jossa esiintyy kiusaamista, ei saisi antaa vapaata mahdollisuutta muodostaa ryhmiä tai pareja. Kiusaamisessa ryhmien muodostamista voidaan käyttää yhtenä tapana kiusata ja jättää vähemmän suosittu oppilas ulkopuoliseksi (Hamarus 2006, 212, 213).

Opettaja tarvitsee selkeitä toimintamalleja ja työkaluja puuttua kiusaamiseen. Opettajalla on oltava pedagogista johtajuutta sekä tietoa kiusaamisesta ilmiönä. Tiivistettynä se tarkoittaa, että koulu yhteisöllä tulee olla selkeä käsitys oikeasta ja väärästä käyttäytymisestä, toiminnan tulee olla tavoiteorientoitunutta, kykyä soveltaa ryhmädynaamisia taitoja opetustilanteisiin, oppilaskulttuurin ja epävirallisten normien ymmärtämistä sekä vuorovaikutustaitojen hallintaa ja niiden johtamista (Hamarus 2006, 213, 214).

Osa haastattelemistani opettajista oli sitä mieltä, että ohjaamisella, johtamisella ja pienellä vaivalla voidaan vaikuttaa luokkatilanteissa oppilaiden välisiin sosiaalisiin valtasemiin ja suhteisiin. Esimerkiksi liikuntatunneilla ryhmäjaot on hyvä tehdä opettaja johtoisesti, ettei kukaan oppilas jää yksin ja koe tulevansa torjutuksi. Opettajat ovat kokeneet, että toistuvasti ryhmän ulkopuolelle jääminen saattaa johtaa siihen, että torjutuksi tullut oppilas ilmoittautuu vapaaehtoisesti haluavansa jäädä yksin siinä pelossa, että tulee aina uudelleen torjutuksi vertaistensa keskuudessa. Projektityyppisessä luokkatyöskentelyssä ryhmätöissä on tärkeää rakentaa ryhmät siten, että oppilaiden yhteistyö toimii mahdollisimman hyvin eikä synny vääränlaista vallanjakoa tai kiusaamisen mahdollistavaa alistaja – alistettu suhdetta vaan, että ryhmä toimii mahdollisimman hyvin toisiaan tukien. Avoin keskustelu luokassa säännöistä ja työskentelytaivoista koettiin haastateltujen mielestä hyvänä keinona saavuttaa yhteisöllisyyttä työskentelytilanteissa.

Rehtorin asema nähtiin tärkeänä koko koulu yhteisön kannalta. Haastateltavat kertoivat kuinka koulussa oli tärkeää koko yhteisölle, että rehtori toimi kokoonkutsujana yhteisiin salikokoontumisiin, jossa rehtori lukukauden alussa toivotti kaikki tervetulleiksi ja

kertasi säännöt ääneen kaikille. Kokoontumisten säännöllisyys oli myös tärkeää ja viestitti yhteisölle välittämisestä ja siitä, että rehtori on opettajien sekä lasten että perheiden tukena kouluarjen eri tilanteissa.

4.6 Johtopäätöksiä tuloksista

Tekemieni haastattelujen perusteella opettajien mielestä yhteisöllisyydellä on myönteinen vaikutus oppilaiden välisen koulukiusaamisen vähentämisessä. Parhaimmillaan koululuokassa yhteisöllisyys oli sitä, että ketään oppilasta ei jätetty yksin tai ulkopuoliseksi leikeissä tai luokkatilanteissa. Tasavertaisuus ja oppilaiden välinen aito välittäminen ja tuki toisiaan kohtaan olivat nähtävissä niin välitunneilla kuin oppitunneilla. Parhaimmillaan luokan oppilaiden välinen ”me henki” näkyi monella eri tasolla niin koulussa kuin vapaa-ajalla. Paitsi, että se vaikutti myönteisesti luokan ilmapiiriin, se vaikutti myönteisesti myös oppimiseen. Haastateltavat kokivat, että aidosti yhteisöllisessä ja turvallisessa ilmapiirissä oppilaan on hyvä olla ja käydä koulua. Oppilaat myös itse haluavat kouluarkeen yhteisöllisyyden tunnetta lisääviä ja ylläpitäviä toimia kuten leikkejä ja erilaisia harjoitteita.

Yhteisöllisyys koulussa toimii hyvin ennaltaehkäisevänä voimana, kun kaikki tietävät, että jos joku kiusaa siihen puuttuu koko luokka ja kouluyhteisö. Tietoisuus siitä, että kiusaaminen tulee julki yhteisössä ja aiheuttaa kiusaajalle ennemminkin suosion laskua kuin pääsyä ”huipulle” toimii hyvin ennaltaehkäisevänä tekijänä. Luokassa ja kouluyhteisössä vallitsee säännöt, joita odotetaan kaikkien noudattavan. Lapset ovat hyvin tarkkoja ja vaativat useinkin sääntöjen kirjaimellista noudattamista, joka tuo opettajalle omat haasteensa.

Luokassa yhteisöllisyyden tunne ei välttämättä aina rakennu helposti ja siihen voi olla monia eri syitä. Haastateltavat kertoivat yhdeksi syyksi koulun ulkopuolinen elämä, kyläyhteisössä naapurusten tai perheiden väliset riidat. Sosiaalisessa mediassa aikuisten huono esimerkki ja kielteinen kommentointi ja juoruaminen ovat tänä päivänä yleinen ongelma, joka heijastuu koulussa lasten välisiin suhteisiin kielteisesti. Kaikki haastateltavat mainitsivat sosiaalisesta mediasta Facebookin, jossa vanhemmat pitävät yhteyttä keskenään. Lapset seuraavat vanhempien viestintää tai ovat itsekin sosiaalisessa mediassa. Viikonlopun jälkeen se saattaa ilmetä koulussa lasten välillä tapahtu-

vana riitelynä, kiusaamisena ja kerrontana ”mitä äiti sanoi toisesta äidistä Facebookissa”. Lapset eivät erottele vapaa-aikaa ja koulu-aikaa samalla tavalla kuin aikuiset vaan se on sitä samaa elämää kaikki, toinen koulussa ja toinen kotona tai harrastuksissa.

Yhteisöllisyyteen ja sosiaalisuuteen kasvattaminen koetaan haastateltavien mielestä yhdeksi koulun tärkeimmistä tehtävistä opettamisen lisäksi. Perheissä vallitsevien asenteiden ja arvomaailman muuttuminen kovemmaksi ja yksilökeskeiseksi näkyy lapsissa minä keskeisenä käytöksenä, jossa muita ei osata ottaa huomioon ja empatiakyky on vähentynyt. Yhteisöllisyyteen kasvattaminen nähdään erittäin tärkeänä osana muuta kasvatustyötä, mutta opettajat kokevat, että heillä ei ole aikaa toteuttaa sitä muuta kuin oppituntien kustannuksella. Kaupungeilta ja kunnilta toivotaan lisää tuntiresursseja sekä mahdollisuutta saada koulutusta ja sen myötä työkaluja opetuskäyttöön. On selvää, että yhteisöllisyys luo turvallisen ja hyvän työskentelyilmapiirin luokissa ja kouluissa, joka lisää lasten kokonaisvaltaista hyvinvointia.

5 POHDINTA

Itse olen pohtinut usean vuoden ajan koulukiusaamista ilmiönä ja ennen kaikkea sen syytä suomalaisessa kouluyhteisössä. Omien lapsuuden koulukokemusteni perusteella 1970 -luvulla muistan koulukiusaamista olleen, mutta se ei ollut tai tuntunut lapsesta niin systemaattiselta tai ovelasti piilossa tapahtuvalta kuin kuulee sen tänä päivänä olevan. Aika ja arvot olivat silloin toiset. Elämä oli kaikin puolin rauhallisempaa ja kokemuksiini on vaikuttanut, että kävin lapsena koulua pienessä maaseutukoulussa. Kaikki oppilaat ja lähes kaikki vanhemmat tunsivat toisensa. Yhteisöllisyys kylässä oli selkeää ja kaikki tiesivät, että kaikkien vanhemmat puuttuivat lasten tekemisiin, jos oli tarvetta. Jos jotain lasta koulussa kiusattiin, se paljastui nopeasti ja siihen puututtiin koulun taholta asianmukaisilla keinoilla, ja kiusaaminen loppui.

Tämän tutkimuksen aikana tuli haastatteluissa esille päällimmäisenä huolena opettajien aikapula toteuttaa kaikkia niitä yhteisöllisyyttä lisääviä keinoja ja harjoitteita, joita Suomessa on valtakunnallisesti kehitetty opettajien käyttöön. Halua ja tahtoa on, mutta opetussuunnitelmat painaa päälle ja tunteja karsitaan vaikka toisaalta tuntimääriä

olisi lisättävä erilaisten velvoitteiden ja myös koulussa tapahtuvan kiusaamisen lisääntyessä ja monimuotoistuuessa eri areenoille. Opettajilla on ollut jo koko 2000 –luvun huoli myös perheiden jaksamisesta ja hyvinvoinnista, joka vaikuttaa suoraan lasten hyvinvointiin. Kilpailu monella elämän osa-alueella mm. työelämässä näkyy puuttuvana vanhemmuutena ja heijastuu lapsiin. Toisaalta osattomuus ja huono-osaisuus on lisääntynyt ja kasaantuu samoille lapsille ja perheille, joka tuo haastetta kouluille. Eri tutkimuotoja on kehitetty vuosien varrella lasten koulunkäynnin tueksi, mutta tämän tutkimuksen perusteella niiden teho on ongelmallista mm. silloin kun koulupsykologia tai koulukuraattoria ei ole virassa ollenkaan tai virkaa hoitavat henkilöt vaihtuvat usein.

Yleinen tietoisuus kiusaamisesta on lisääntynyt tutkimusten ja julkisen keskustelun myötä. Asiantuntijapuhetta koulukiusaamisen vähentämiseksi on paljon, silti kiusaaminen on lisääntynyt ja monimuotoistunut. Opetussuunnitelmaan olisi saatava lisää tuntiresursseja, jotta opettajille tulisi tasavertainen mahdollisuus paikkakunnasta ja koulusta riippumatta kasvattaa lapsia ja nuoria yhteisöllisyyteen ja sosiaalisuuteen sekä suvaitsevaisuuteen. Lapsuus on pitkä ajanjakso, jossa lapsuusaikaan liittyy monta aikuista vaikuttajaa ja kasvattajaa. Niitä tärkeitä aikuisia ovat ennen kaikkea lapsen vanhemmat, isovanhemmat ja muut sukulaiset ja ystävät. Päiväkodin opettajat ja muut kasvattajat, opettajat, naapurit, harrastusten yhteydessä toimivat aikuiset ja nuorisotyöntekijät. Meillä kaikilla tulisi olla ymmärrys aikuisen ja kasvattajan vastuusta niin omista kuin lähellämme olevista muiden lapsista ja siten myös kokonaisvaltainen vastuunkannon ja välittämisen tahtotila. Kiteyttäisin tutkimukseni seuraavaan usein mieleeni tulleeseen ajatukseeni ja loppulauseeseen: ”*Lasta tulee suojella välinpitämättömyydeltä*”.

Tätä opinnäytetyötä tehdessäni minulle heräsi myös ajatus jatkotutkimustarpeista. Tämä työ on tuonut esille yhden näkökulman yhteiskunnassamme olevaan ilmiöön. Koulukiusaamista on tutkittu Suomessa monesta eri näkökulmasta, mutta *syitä tähän ilmiöön* olisin kiinnostunut tutkimaan ja avaamaan lisää. Onko syy kansallisessa luonteessamme vai tässä ajassa ja kilpailuyhteiskunnan muuttuneessa eriarvoisuutta lisäävässä arvomaailmassa?

LÄHTEET:

Hamarus Päivi 2006. Kiusaaminen ilmiönä. Yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta. Väitöskirja. Jyväskylän Yliopisto. Luettu ajalla 1.8. – 30.8.2013

Hamarus Päivi 2008. Koulukiusaaminen. Huomaa, puutu, ehkäise. Luettu ajalla 1.8.-30.8.2013.

Hamarus Päivi 2012. Haukku haavan tekee. Puututaan yhdessä kiusaamiseen. Luettu 20.8.2013.

Herkama Sanna 2012. Koulukiusaaminen. Loukkaavat vuorovaikutusprosessit oppilaiden vertaissuhteissa. Väitöskirja. Jyväskylän Yliopisto. Luettu ajalla 1.7.-1.9.2013.

Holmberg – Kalenius Tina 2008. Elämää kiusaamisen jälkeen. Luettu 20.9.2013.

Höistad, Gunnar 2003. Irti kiusaamisen kierteestä. Kirjapaja. Luettu 8.6.2013.

Leppänen Matti & Tamminen Hannu 2004, Koulukiusaaminen ja sen osatekijät Järvenpään ja Kotkan peruskoulujen kuudensilla luokilla. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma, opettajankoulutuslaitos, Turun yliopisto. Luettu 10.6.2013.

Martikainen Kati ja Partanen Pia 2010. ”Tuun nyt tänne avautumaa” Nuorten kiusaamiskokemuksia Mannerheimin Lastensuojeluliiton Nuortennetin kiusaaminen-keskusteluryhmässä, opinnäytetyö, Mikkelin ammattikorkeakoulu. Luettu 10.2.2013.

Rautiainen, Asta (toim.) 2005. Koulu yhteisöllisenä toimijana. Luettu 1.6.2013.

Saarikoski Helena 2006. Kateus, juoru, kiusaaminen -esseitä henkisestä yhteisöväkivallasta. Luettu 15.6.2013

Salmivalli, Christina 1989. Koulukiusaaminen ryhmäilmiönä. Gaudeamus. Luettu 15.5.2013.

Salmivalli, Christina 2010. Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja. PS-kustannus. Luettu 30.5.2013.

Seppinen, Ella & Virsu Hanna 2010. Koulukiusaamisen ennaltaehkäisy ja kiusaamiseen puuttuminen vanhempien näkökulmasta Otsolan koulussa. Kymenlaakson ammattikorkeakoulu. Hoitotyön koulutusohjelma. Opinnäytetyö. Luettu 1.2.2013

Kiusattujen tuki ry, Kiusaaminen koulussa. www.kiusattujentuki.fi

Jaana Savolainen, Mikkelin ammattikorkeakoulu

Kansalaistoiminta ja nuorisotyö/ yhteisöpedagogi, 2013

sähköposti: jaana.savolainen@mail.mamk.fi

Ohjaava opettaja, Helena Timonen, lehtori

sähköposti: helena.timonen@mamk.fi

Opinnäytetyön ”Yhteisöllisyyden merkitys koulukiusaamisen vähentämiseksi opettajan näkökulmasta” teemahaastattelun runko.

1. Mitä koulussa oleva yhteisöllisyys on mielestäsi?
2. Miten yhteisöllisyys näyttäytyy teidän koulussa?
 - yhteiset pelisäännöt
 - vastuu kaikkien hyvinvoinnista
3. Minkälaista sitoutuminen koulussanne on yhteisölliseen, kiusaamista vähentävään toimintaan opettajan näkökulmasta?
 - onko siihen mm. riittävästi resursseja?
4. Minkälaisia **hyviä yhteisöllisiä käytäntöjä** koulumaailmassa on kiusaamistilanteiden ennaltaehkäisyssä ja selvittelyssä?
5. **Keinojen ja käytäntöjen vaikutukset**, ovatko ne riittäviä opettajan näkökulmasta?
6. Mitä opettajana toivoisit koulumaailmaan avuksi kiusaamistilanteiden ennaltaehkäisyyn ja siihen puuttumiseen?
7. Mitä muuta haluaisit kertoa / sanoa aiheesta yhteisöllisyys koulussa ja sen merkitys **hyvinvointiin**